

ONLINE SZOLGÁLTATÁSOK A NEMZETI KÖNYVTÁRBAN

Az elmúlt harminc évben az informatika terén bekövetkezett változások nem hagyták érintetlenül a nemzeti könyvtárat sem. Az Országos Széchényi Könyvtár online szolgáltatásainak története azonban nem tekinthető csupán a nemzeti könyvtár sajtós viszonyai következményének. A fejlesztési koncepciók, a technikai és anyagi feltételek alakulása jól modellezi azt az utat, melyet a magyarországi könyvtárgépesítés bejárt. Milyen úton jutott a jelenlegi fejlettségi fokra a bicentenáriumát ünneplő intézmény? Megfelelnek-e a hazai és nemzetközi elvárásoknak szolgáltatásaink? Mi a jövő útja?

A kezdő lépések

A GÉPESÍTÉS ELSŐ FÁZISA még az online szolgáltatást megelőző offline időszakra nyúlik vissza; az adatbázis-építés eseményei lépésről lépésre mutatják be a számítástechnika könyvtári térhódítását.

A gépesítés terén megtett első lépés a nemzeti könyvtár egyik alapfeladatához méltóan a *Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek Bibliográfiájának* számítógépes úton való előállításához kötődik. Ez a kezdeményezés – amely egy külső cég gépén üzemelt 1978-tól – lett az Országos Széchényi Könyvtár informatikai fejlesztésének kiindulópontja.

Az adatbázis még jó ideig nem nyújtott (nem nyújthatott) online elérést a felhasználók számára, de elektronikus hordozón rögzítették a bibliográfiai adatokat és a későbbi konverziók következtében ma már teljes körűen távolról is elérhető.

Az első fecskék

AZ 1980-AS ÉVEK második felére halaszthatatlanná vált az Országos Széchényi Könyvtár számára megfelelő hardver és szoftver beszerzése. Nemzetközi viszonylatban már ismertek voltak olyan integrált rendszerek, amelyek megfeleltek a speciális könyvtári elvárásoknak. Így került sor 1988-ban a belga fejlesztésű DOBIS/LIBIS rendszer, és az azt üzemeltető IBM nagygép megvásárlására. A korábban külső cégek gépein tárolt adatállományok nemzeti könyvtárba telepítése azonban hatalmas munkát igényelt, így az első valóban online szolgáltatás csak 1991-től volt elérhető. Ekkoriban még természetesen csak helyi elérhetőséggel, és a DOBIS/LIBIS keretei között távolról a későbbiekben is csak TELNET-en keresztül.

A DOBIS/LIBIS korának termékeként nem rendelkezett Windows-os felülettel, szolgáltatásai szűkösek voltak, például nem volt lehetőség rekord

letöltésre, de megteremtette a nemzeti könyvtári feldolgozás számítógépes lehetőségét és az első OPAC-ot.

1989. január 15-én lett online elérhető – a nemzeti könyvtár adatbázisai közül elsőként – a Nemzeti Periodika Adatbázis (a magyar könyvtárakba járó külföldi folyóiratok központi katalógusa) az MTA SZTAKI szerverén. 1988-ban kezdődött el a nem Magyarországon megjelent könyvek adatbázisának építése. Ezek az adatállományok ekkor még nem voltak részei az integrált rendszernek, de ma már mindkét adatbázis része a Széchényi Könyvtár jelenlegi integrált rendszerének, az AMICUS-nak.

A fejlesztés elvei és iránya

A KÖNYVTÁR INFORMATIKAI FEJLESZTÉSSEL megbízott szakembereinek koncepciójában az az elképzelés fogalmazódott meg, hogy hosszú távon olyan könyvtári rendszere legyen az intézménynek, mely képes a teljes könyvtári munkafolyamat gépesítésére, az összes dokumentumtípus feldolgozására és korszerű szolgáltatására. A nyolcvanas évek végétől új adatbázis építése csak nagyon indokolt esetben kapott zöld utat.

Ebbe a körbe tartozik az IKB – Magyar Periodika Adatbázis (IKB = *Időszaki Kiadványok Bibliográfiája*), amely (fokozatosan visszamenőleg is) a Magyarországon kiadott időszaki kiadványok (hírlapok, folyóiratok, évkönyvek stb.) bibliográfiai és beszerelési adatait, valamint számos dokumentációs és közhasznú adatot tartalmaz. 1989-ben hozták létre a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban a teljes körű magyar és válogatott külföldi könyvtár- és információtudományi folyóiratcikkek 1986-ig visszanyúló adatbázisát, a MANCI-t (Magyar és Nemzetközi Cikk).

1985-től épül a Hungarika Információs Rendszer és a Hungarika Névkataszter. A Hungarika Információs Rendszer a Magyarország határain túli, magyar vonatkozású közlemények bibliográfiai adat-

⁴ Az idők változnak és vele változunk magunk is. Latin közmondás.

bázisa, a biográfiai adatbázis (Hungarika Névka-
taszter) pedig az 1880 óta született, külföldön élt
vagy élő magyar személyiségek életrajzi adatait
tartalmazza.

A fejlesztési koncepció fő iránya elsősorban az
volt, hogy az elektronikus feldolgozásba és szol-
gáltatásba bekapcsolódni kívánó részlegek meg-
felelő alapos előkészítés után az integrált rend-
szerhez csatlakozzanak. Így történt ez a Könyvtári
Intézet Szakkönyvtárával, az egykori Kortörténeti
Különgyűjtemény videóállományával, valamint a
Térképtár anyagával.

A kilencvenes évek közepére az Internet, a gra-
fikus felülettel rendelkező programok és néhány
speciálisan könyvtári jellegű számítógépes szol-
gáltatás (pl. rekordletöltés) lehetőségének elterje-
désével a DOBIS/LIBIS elavult. Szükségessé vált a
„rendszer váltás” a nemzeti könyvtárban.

Az új zászlóshajó, az AMICUS

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR 1997. decem-
ber végén vásárolta meg új integrált könyvtári
rendszerét, az AMICUS-t, mely a szükséges honosít-
ás és fejlesztések után 2000 végén állt szolgálatba.
Az AMICUS, bár új fejlesztésű program, mégis kap-
csolható a korábbi rendszerhez, mert fejlesztését
a korábban DOBIS-t használó Kanadai Nemzeti
Könyvtárban kezdték, és az új rendszer létrehozá-
sakor felhasználták mindazon erényeket, mellyel
a DOBIS/LIBIS rendelkezett. Az új rendszer az
ORACLE relációs adatbázis-kezelőn fut, grafikus
felülettel rendelkezik, szerver/kliens rendszerben
működik és HUNMARC adatcsere formátumot
használ.

Szolgáltatásaink megújulása szempontjából
rendkívül jelentős változás, hogy a rendszer
OPAC-ja önálló szoftver, mely megfelel a korszerű
elvárásoknak. A Széchényi Könyvtár új online ol-
vasói katalógusa 2000-től a *LibriVision*.

Célunk olyan OPAC kialakítása volt, mely megfelel:

- a nagyterületi hálózatba való bekapcsolódásnak,
- alkalmas az EU együttműködésre (ONE pro-
gram, EU Telematikai koncepció értelmében),
- olyan szolgáltatást nyújt, mely megfelel a kor-
szerű könyvtári adatbázisoktól elvárható köve-
telményeknek: pl. rekordszolgáltatás, távoli
adatbázisok összekötése, közös/osztott kataló-
gus funkció,
- elérése egyszerű az általánosan használt
megfelelő eszközökkel, böngészőkkel.

A LibriVision részint eredeti tulajdonságainak
megfelelően, részint helyi fejlesztések eredménye-
képpen:

- több könyvtár állományát tükrözi (jelenleg az
Országos Széchényi Könyvtár és a Könyvtári
Intézet Szakkönyvtárának állományát),
- Interneten szolgáltató,
- webes felülettel rendelkezik,
- Z39.50 alatt lekérdezhető,
- biztosítja az Amicus kereső szolgáltatásait az
első és másodlagos indexekben (186 index),
- párhuzamos keresést biztosít távoli adatbázi-
sokban,
- felületére integrálhatóak más webes felületű
adatbázisok,
- egy felületen több adatbázisban lehet keresni
(más könyvtárak adatbázisaiban is),
- rekordszolgáltatásra képes (HUNMARC, Ascii,
Html formátumokban),
- az Amicusba integrálás folyamatában közös
felületen tudja szolgáltatni az egyes Országos
Széchényi Könyvtári adatbázisokat.

Élet az AMICUS-on kívül

MIVEL AZ INTEGRÁLT RENDSZER MELLETT AZ 1980-as
években elindított további adatbázisokra a sokszí-
nűség volt jellemző, szolgáltatási szempontból
dönteni kellett sorsukról. Az eredeti elképzelések-
nek megfelelően törekedjünk-e az AMICUS-ba in-
tegrálásukra, vagy maradjanak önállóak, és „csak”
távoli elérhetőségükről gondoskodjunk webes fe-
lület kialakításával?

Nyilvánvaló, hogy ezeknek a PC-s adatbázisok-
nak értékes az adattartalmuk, és fontos helyük van
a nemzeti könyvtár számítógépes szolgáltatásai
között. Létük „történelmi okokra” vezethető vissza:

Az 1980-as évek közepétől létezett a MicroISIS-es
világ. Azok az adatbázisok, melyek megelőzték, vagy
nem kerültek be a DOBIS/LIBIS-be, MicroISIS-ben
kezdtek dolgozni. A teljesség igénye nélkül emlí-
tem néhányukat:

- NPA – Nemzeti Periodika Adatbázis,
- KATAL – Külföldi Könyvek Katalógusa,
- IKER – Magyar Időszaki Kiadványok Repertó-
riuma,
- IKB – Magyar Periodika Adatbázis,
- HUNGARIKA névka-
taszter,
- HUNGARIKA INFORMÁCIÓ,
- MANCI – Könyvtártudományi Cikkadatbázis,
- Színháztörténeti fotóadatbázis, díszlet-, jel-
mezterv-adatbázis, szöveggönyvek adatbázisa.

Jelenleg ezen adatbázisok közül az NPA és a
KATAL már túljutott az AMICUS konverzió-
n, az IKB folyamatban van, a többi adatbázis számára
vagy már létezik, vagy kialakítható webes felület,
és Interneten át elérhetőek vagy azzá tehetőek.

Új évezred - új koncepció

A HARMADIK ÉVEZRED fordulójára a nemzeti könyvtárban megerősödött az az elképzelés, hogy fel kell adni az „egy könyvtár egy rendszer” elképzelést és szabad utat kell biztosítani az új, speciális állományú adatbázisok fejlesztésének. Így már nem csak azt a dilemmát kell megoldani, hogy a korábbi adatbázisok közül melyik maradjon önálló, hanem új szolgáltatási koncepciót kell kialakítani annak megfelelően, hogy az összes adatbázis egységes tájékoztató rendszerben, korszerű technikai feltételek között legyen elérhető.

Az új adatbázis-fejlesztések elsősorban a külön-gyűjteményi területen jelentek meg, új, az intézményben eddig nem alkalmazott szoftverkörnyezetben (Folio Views, MsAccess):

- Bibliotheca Eruditionis,
- ERMK - Elektronikus Régi Magyar Könyvtár,
- Kötetes latin kéziratok katalógusa,
- Levelestár (irodalmi levelestár),
- Digitalizált állományok adatbázisai:
 - Digitális térképek,
 - Bibliotheca Corviniana Digitalis,
 - Bod Péter: *Magyar Athenas*,
 - Országos Széchényi Könyvtár digitalizált képek adatbázisa,
- Clavis Tipographorum Regionis Carpathicae,
- Kötelezpéldányként beérkezett videodokumentumok,

- Századunk. Magyar Mozgóképkincs Megmentéséért Alapítvány Gyűjtemény,
- Régi magyarországi szerzők adatbázisa,
- Elektronikus dokumentumok nyilvántartása.

Új szolgáltatási tervek, kérdések, javaslatok

MELYEK AZOK A KÖVETELMÉNYEK, melyek megszabják a fejlesztés fő irányvonalát?

- Az összes adatbázist elérhetővé kell tenni távolról is. WebISIS alá kell alkalmazni az összes DOS-os MicroISIS adatbázist.
- Fel kell adni a „mindent az integrált rendszerbe” elvet.
- Ki kell dolgozni egy olyan egységes információs - tájékoztató - felületet, melyen keresztül áttekinthető navigációval az összes publikus adatbázis elérhető, eligazítva a felhasználót az adatbázisok tartalmáról.
- Végig kell gondolni, hogy létrehozható-e egy olyan egységes kereső felület, mely közös kereséssel éri el az egyes adatbázisokat (Z39.50).

A jelenlegi helyzetben, akár az elektronikus információforrásokat, akár a rendelkezésünkre álló korszerű eszközöket tekintjük, új szolgáltatási koncepcióval kell megfelelnünk a nemzeti könyvtár online szolgáltatásaival szemben megfogalmazódó igényeknek.

BÁNKI ZSOLT
bazso@oszk.hu

Sajtótájékoztató a „Kincsek a nemzet könyvtárából” című album megjelenése alkalmából.
Hapák József fotográfus és Kiss Ilona könyvművész.

IOHANNIS PRESBYTERI DAMASCENI SENTENTIALIA
A BVRGVDIONE PISANO TRADVCTE E GRECO AD
EVGENIVM PAPAN TERTIVM INCIPIVNT

NONIAM INCOMPREHENSIBILIS EST DEVS ET QUONIAM NON OPORTET QUERERE ET CIRCUMSCRIBI TARI EA QUAE NON SUNT TRADITA NOBIS A SCRIPTURIS ET EUANGELISTIS. CAPITVM PRIMVM INCIPIIT FOELICITER. EVM NEMO VIDIIT VQVAM

unigenitus filius qui est in sinu patris ipse enarrauit. ineffabilis igitur est deus & incomprehensibilis. Nullus enim cognoscit patrem nisi filius nec filium nisi pater. sed & spiritus sanctus ita novit ea quae sunt ut spiritus hominis inquit ea quae sunt in ipso. est post primam uero & beatam naturam nullus novit uquam deum nisi cui ipse reuelat. non hominum solum sed neque super mundanarum creaturam. ipsorum inquit cherubim & seraphim. Non dereliquit tamen nos deus in omnimoda ignorantia sui. omnibus enim cognitio existendi deum ab ipso naturaliter inserta est. sed & ipsa creatio et eius permanentia & gubernatio magnitudinem diuinam praedicat naturae. sed & per legem et per prophetas prius deinde uero & per unigenitum filium suum dominum uero & deum et saluatorem nostrum iesum christum secundum quod possibile nobis fuit ipse & manifestauit cognitionem. omnia igitur haec quae tradita sunt nobis per legem & prophetas & apostolos & euangelistas suscipimus & ueneramur et cognoscimus nichil ultra haec inquirentes. bonus enim existens deus & omnis boni tributor est. non inuidiat neque passionis alicui suppositus. Longe enim a diuina natura quae